

többet sosem számlált. Anyagilag ráfizetéses volt, eszmei jelentőségénél fogva azonban méltán tartja számon a magyar neveléstörténet.

Teleki Blanka vállalkozásának értékelése nem feladatunk, azt azonban vizsgálataink fényében megállapíthatjuk, hogy nem a cenzúra képében akadályt támasztó hatalom, és nem a „Nyilatkozat” közzétételének a megnehezítése és nyomdai sokszorosításának a megakadályozása voltak a nehézségek okai, hanem sokkal inkább Blanka grófnő osztályos társainak a hozzáállása és – az ő szavaival szólva: „e kasztnak nyomorúságos előítéletei...”⁶⁰

Összefoglalóul még a következőket állapíthatjuk meg:

A hazai nőkérdés-nőnevelés történetéből több sajtóvita is ismert. Ilyen vita zajlott pl. a nők művelődéséről az 1820-as években a *Tudományos Gyűjtemény*, 1840–1841-ben pedig az *Athenaeum* hasábjain.⁶¹ Teleki Blanka fenti két írása nyomán, jóllehet számos kritikus pontot (pl. rendi nevelés) érintettek, ilyesféle vita nem robbant ki, sajtóbeli visszhangjuk azonban mindenképpen figyelemre méltó.

Munkánk során megfigyelhettük a hírek, újdonságok lapok közti terjedését, és megismerhettük a vizsgált sajtóorgánumok kérdéses rovatait (Fővárosi Újdonságok, Budapesti Napló, Lapszemle stb.) és lapszemlézési gyakorlatát stb.

Teleki Blanka két vizsgált cikke a hazai nőkérdés-nőnevelés irodalmának figyelemre méltó dokumentumai. Különösen a „Szózat” kiemelkedő, amelyet a rangos *Pesti Hírlap* vezércikként közölt. A maga nemében ez az „iránycikk” ugyanazt a szerepet játszotta, mint az óvodaiügy terén Kossuthnak a *Pesti Hírlapban* napvilágot látott, híres vezércikke.⁶²

Blanka grófnő „Szózat”-a és intézete jóval túlmutattak a nevelésügy régióin. Nem véletlenül áll az ellene összeállított vádiratban, hogy: „Politikai kombinációinak első eredményeként először 1846 nyarán egy leányintézetet alapított, melynek programját a Honderűben közzé is tette.”⁶³ Ezekért az 1848 előtti „viselt dolgaiért” Világos után már nem marasztalhatták el, a kor „egyik legveszedelmesebb lázadójának” kikiáltott Teleki Blanka előéletének eme „sötét foltjai” azonban jól jöttek az ellene felhozott, gyenge lábakon álló vádak megtámogatására. A „Szózat”-ot nem olvasták a fejére. Az „egy főrangú hazafi” álnév óvta volna meg ettől?

HORNYÁK MÁRIA

Magyar irodalom a Jung Ungarn című folyóiratban. Az 1911 és 1914 között Berlinben élő Hatvany Lajos (1880–1961) *Jung Ungarn* címen havi lap kiadásába fogott az ekkor szintén itt tartózkodó Vészi József újságíró (1858–1940), 1913-tól a *Pester Lloyd* főszerkesztője társszerkesztésével. Hatvany ekkor már túl volt Osvát Ernővel való nézeteltérésén, és 1911-től megvált a *Nyugat* szerkesztőségétől. A *Jung Ungarn* alcíme „Monatsschrift für Ungarns politische, geistige und wirtschaftliche Kultur” volt, kiadóként Vészit nevezték meg, Hatvany mint az irodalmi rész szerkesztője szerepelt. A lap a berlini Paul Cassirer Verlagnál jelent meg. A folyóiratkísérlet mindössze egy évfolyamot ért meg, 1911. január 15-étől 1911. december 15-éig jelent meg havonta, mindig 15-ei dátummal.

⁶⁰ Idézet az 58. sz. jegyzetben szereplő levélből.

⁶¹ FEHÉR Katalin: *Reformkori sajtóviták a nők művelődésének kérdéseiről.* = Magyar Könyvszemle (111.) 1995. 3. sz. 247–263.

⁶² Kossuth Lajos: *Kisdedovács.* = Pesti Hírlap 1841.febr.24. 16.sz. 123–124.

⁶³ SÁFRÁN: *i. m.* 49.

Mivel a folyóiratnak nem volt ún. programcikke, idézünk itt Vészi rövid írásából *Az Irodalom* című, Kiszlingstein Sándor és Gusztáv szerkesztette bibliográfiai folyóiratról, melyben összefoglalja a *Jung Ungarn* rendeltetését: a Magyarországgal kapcsolatos tájékoztatás felszámolását német nyelvterületen. A németek azért nem ismerik a magyar kultúrát, mert nem értik a nyelvet, amely „Geheimsprache”, mely elfalazza előlük a magyar kultúrát, mely így „Geheimkultur” a számukra – írja. „Ebbe a falba akar egy ablakot vágni a „*Jungungarn*”. Olyan ablakot, melyen át a művelt nyugat benézhesen a magyar kultúra munkájának műhelyébe.”¹ Egy a magyar tudomány eredményeit német nyelven hozzáférhetővé tevő folyóirat célkitűzéseit aztán a Gragger Róbert által 1921-ben Berlinben alapított *Ungarische Jahrbücher* című negyedéves folyóiratnak sikerült maradéktalanul kiteljesítenie.

A nyolcadrés alakú füzetek meglehetősen tartalmasak, sokszínűek. Jelen írásunkban csak a magyar szépirodalommal kapcsolatos közleményeket kívánjuk számba venni (a népdalok, népballadák fordításaitól eltekintünk), de található ezen kívül sok politikai, politikatörténeti, jogi, gazdasági, pénzügyi, mezőgazdasági, néprajzi, művészettörténeti és nyelvészeti közlemény is a *Jung Ungarn*-ban. Vészi minden számba írt egy-egy tanulmányt. Van a cikkeken kívül „Zeitschriftenschau” címen szemlélő rovat is, a legfontosabb magyar tudományos folyóiratok írásait ismertetik itt.

A primér szépirodalom igen színvonalas válogatásban szerepel a folyóiratban. A líráról elmondható, hogy a legnevezebb kortárs költők több verssel szerepelnek a lap hasábjain. A német fordítások zöme Horvát Henrikől származik, akinek később, 1918-ban Münchenben megjelent *Neue Ungarische Lyrik* kötetében ezek mind közlésre is kerültek. Horvát fordításairól elmondható, hogy mind tartalmilag, mind formailag hű, jól sikerült tolmácsolások, egyedül a címek esetében engedett meg magának több szabadságot, és tért el az eredetitől. Horvát Henrik (1877–1947) kolozsvári születésű német szakos tanár, műfordító, aki elsősorban kortárs magyar szerzőket fordított németre és kortárs német irodalmat magyarra. Az első füzetben található négy Ady Endre-vers az ő fordításában. Ezek „A magyar ugaron” (Das ungarische Brachland), „Sírás az élet-fa alatt” (Wehklagen unter dem Lebensbaume) „Ádám, hol vagy?” (Adam wo bist du?) és a „Harc a nagyúrral, (Der Caesar mit dem Eberkopfe).² Kiss József „Krisztus” (Christus) című versét a Petőfi-fordítóként elismert Neugebauer László fordításában közölték, a *Jung Ungarn*-ban megjelent többi Kiss József-verset szintén megtalálhatjuk Horvát Henriknek a fentebb említett kötetében. Ezek: „Egy sír” (Ein Grab), „A knyáz Potemkin” (Der Knjas Potemkin), „Ajánlás” (Widmung) és „Adagio”.³ Kiss József „Legendák a nagyapámról” (Legenden von meinem Großvater) című versét Spóner Andor (1843–1917) szepesi műfordító ültette át németre.⁴ Babits Mihály verseit „Az őszi tücsökhöz” (An die Herbstgrille), „Golgotai csárda” (Wirtshaus am Galgenberg) „Szonettek” (Sonette), „Itália” (Italien), „Cumulus”, „Téli dal” (Winterlied) szintén Horvát Henrik tolmácsolta.⁵ Még egy Babits-vers szerepel később: „A Danaidák” (Danaiden) Hatvani Pál (1891–1975) fordításában.⁶ Hatvani (tkp. Hirsch) bécsi születésű, de iskoláit Budapesten végezte, így tanult meg magyarul. Reviczky Gyulától két ízben közöltek verseket. Először a „Sátán” (Satan), a „Nirvána” (Nirvana), „Számológatom...” (Es zählte sich arg), „Finálé” (Finale) és a „Mikor még sírni tudtam” (Als ich noch Tränen hatte...) jelentek meg Spóner Andor fordításában.⁷ Reviczky híres versét,

¹ Vészi József: „*Jungungarn*.” = *Az Irodalom* (2.) 1911. 2. sz. 2. Ezért az adatért és a folyóirat visszhangjával kapcsolatos segítségért Lakatos Évának mondok köszönetet.

² J. U. Heft 1, 15. Januar 1911, 76–80.

³ J. U. Heft 3, 15. März 1911, 392–397.

⁴ J. U. Heft 9, 15. September 1911, 1040–1049.

⁵ J. U. Heft 5, 15. Mai 1911, 609–612.

⁶ J. U. Heft 9, 15. September 1911, 1034–1035.

⁷ J. U. Heft 6, 14. Juni 1911, 734–736.

a „Pán halálá”-t Falk Miksa átületetésében hozták⁸, melyet a *Pester Lloyd* főszerkesztője 1889 áprilisában fordított le, és jelentetett meg újságjában. Balázs Bélától a Bartók által híressé tett, eredetileg misztériumként íródott „A kékszakállú herceg várá”-t (Herzog Blaubarts Burg) közölték szintén Horvát Henrik fordításában.⁹ A kevésbé ismert Kóbor Tamásnak, Kiss József sógorának 1909-ben megjelent „Munka” (Arbeit) című elbeszélését az augusztusi számban találjuk.¹⁰ Az előző század költői közül Arany János több balladáját hozták. Ezek a „A walesi bárdok” (Die Barden von Wales), „Tetemre hívás” (Bahrgericht), „Hídavatás” (Brückenweihe)¹¹ valamint a „Pázmán lovag” (Ritter Pázmán)¹² mindegyiket Dóczi (Dux) Lajos (1845–1919) fordította, aki fordításaival sokat tett a magyar irodalom német nyelvtérületen való megismertetésért. Juhász Gyula következő verseit közölte a folyóirat: „Athéne Partenosz” (Glaukopis), „Isten kardja” (Excalibur) [!] , a vers, az „Új Versek” című kötetben jelent meg még „Excalibur” címen , „Primitiva. Egy Gauguin-kép alá” (Gauguin), valamint „A búcsúzás szonettje” (An der Wende), mindegyiket Horvát Henrik fordításában.¹³

A prózát a következő szerzők képviselik. Ignotustól (Veigelsberg Hugó) a „Madame Récamier” jelent meg.¹⁴ Az erdélyi Petelei Istvántól „Pataki und seine Schwiegermutter” című elbeszélést közölték Eduard Schullerus fordításában, ennek eredeti címét nem sikerült megtalálnunk.¹⁵ Eduard Schullerus (1877–1914) brassói levéltáros, Adolf Meschendörfer színvonalas folyóiratának, a *Die Karpathennak* munkatársa. Szini Gyulától a „Bábsütő” (Der Lebküchler)¹⁶ került közlésre Alfred Eisler fordításában, mely magyarul először Szini „Trilibi és egyéb történetek” című 1907-es novelláskötetében jelent meg. Herczeg Ferentől „Jancsi édesanyja” (Hänschens Mutter) című elbeszélést hozta a folyóirat.¹⁷ Móricz Zsigmond két elbeszéléssel van jelen a *Jung Ungarn* füzetekben. Az első a „Sustorgós, ropogós tafotába” (In knisterndem raschelndem Taft) Eduard Schullerus fordításában¹⁸, amely Móricz „Hét krajcár” című első novellás kötetében jelent meg 1909-ben. A másik Móricz-elbeszélés, a „Tragédia” (magyarul először 1909-ben) (Tragödie) címen Moly Tamás (1875–1957) fordításában került közlésre.¹⁹ Bródy Sándortól két elbeszélés látott napvilágot, a „Juló és Julis” (Jule und Julchen) című elbeszélése²⁰ és „A gyémántpitykés ember” (Der Mann mit den demantnen Knöpfen)²¹, utóbbi 1908-ban keletkezett Bródy-novella az író novellatermésének klasszikus darabjai közé tartozik. Mindkettőt Alfred Eisler ültette át, aki Nyitra-megyei születésű jogász volt, és sokat fordított kortárs modern szerzőket (Bródyt, Balázs Bélát, Molnár Ferencet és Szini Gyulát) német lapok és kiadók számára. Gárdonyi Gézának két novellája jelent meg. „A Riska” című elbeszélés Gömöri Braun Irén fordításában²² és az „Anna-báli emlék” (Erinnerung)²³ Ella Porges fordításában, amely Gárdonyi 1909-es „Mi erősebb a halálnál” című novelláskötetéből származik. Jób Dániel, a Vígszínház igazgatója a szerzője a „Liegen Egon felesége”

⁸ J. U. Heft 7, 15. Juli 1911, 851–854.

⁹ J. U. Heft 7, 15. Juli 1911, 854–868.

¹⁰ J. U. Heft 8, 15. August 1911, 948–951.

¹¹ J. U. Heft 2, 15. Februar 1911, 212–220.

¹² J. U. Heft 8, 15. August 1911, 952–956.

¹³ J. U. Heft 10, 15. Oktober 1911, 1150–1153.

¹⁴ J. U. Heft 2, 15. Februar 1911, 247–248.

¹⁵ J. U. Heft 2, 15. Februar 1911, 248–256.

¹⁶ J. U. Heft 2, 15. Februar 1911, 256–262.

¹⁷ J. U. Heft 6, 15. Juni 1911, 715–727.

¹⁸ J. U. Heft 6, 15. Juni 1911, 727–733.

¹⁹ J. U. Heft 1, 15. Januar 1911, 72–77.

²⁰ J. U. Heft 1, 15. Januar 1911, 80–85.

²¹ J. U. Heft 5, 15. Mai 1911, 598–604.

²² J. U. Heft 3, 15. März 1911, 388–392.

²³ J. U. Heft 12, 15. Dezember 1911, 1364–1373.

(Das Weib des Egon Liegen)²⁴ című novellának, amely W. C. szignójú fordító átültetésében jelent meg a lapban. Jób Dániel elbeszélése „Ifjúkor” című 1908-as novellakötetében látott először napvilágot. Ambrus Zoltán 1906-ban az „Álomvilág” című kötetben közölt spanyol témájú „Esteban testvére” (Estebans Bruder)²⁵ Lendvai Jenő fordításában szerepelt a *Jung Ungarnban*. Molnár Ferencnek „Szentolvajok” (Kohlendiebe)²⁶ című elbeszélése és a „Muzsika” (Musik)²⁷ című elbeszélése, az 1908-ban megjelent azonos című kötetből lett átvéve, és szintén Eisler átültetésében közölték itt. Biró Lajos három elbeszéléssel képviselteti magát a folyóiratban. Az egyik „Szodoma pusztulása” (Sodoms Ende)²⁸, a második „Céleste”²⁹, a harmadik „A császár meghal” (Der Kaiser stirbt)³⁰; az utóbbi kettő Biró „Huszonég novella” című 1908-as kötetében látott napvilágot. Tömörkény Istvántól közlésre került az „Elintéztett ügy” (Erledigt)³¹, melyet Kövér-Mezsei Anna fordított és a „Valér a földbe megy” (Wally kommt unter die Erde)³² Irsai Júlia fordításában. Heltai Jenőtől hozták „A halál hármában”-t (Der Tod zu dritt)³³ Alfred Eisler átültetésében, a novella a „Gertie és egyéb történetek” című 1901-es kötetből származik. Kóbor Tamás (Beermann Adolf, 1867–1942) „Munka” (Arbeit)³⁴ című elbeszéléssel képviselteti magát. A ma már kevésbé ismert Kabos Ede (Rosenberg Albert Ede 1864–1923), a *Pesti Napló* munkatársa, a *Budapesti Napló* szerkesztőjeként Ady barátja „Mária látogatói” (Besuche bei Maria)³⁵ című elbeszélését hozták, amely Kabos azonos című 1910-es kötetében került először publikálásra. Tóth Wanda (Ráth Ilona) (1878–1926), akinek a *Nyugatban* is jelentek meg írásai, a szerzője a „A csodálatos köntös” (Das wunderbare Kleid)³⁶ című elbeszéléskének, amely magyarul egy évvel korábban jelent meg. Hogy a német fordítás kitől származik, nem közölték. Ritoók Emmától (1868–1945, író, esztéta, műfordító) ‘Intermezzók’ (Intermezzi)³⁷ címen tettek közzé rövid írásokat.

Végighúzódik az egész évfolyamon Mikszáth Kálmán *Beszterce ostroma* (Die Belagerung von Neusohl) című regényének részletekben való közlése Eduard Schullerus fordításában. Bizonyítéka annak, hogy a folyóirat megszűnését nem tervezték, hogy a regény közlése nem fejeződött be a decemberi utolsó számban. A lap létének minden bizonnyal Vészi távozása vetett véget, ugyanis ő Budapesten lett főszerkesztője az 1911. december 10-étől induló *Budapester Presse* című napilapnak.

A magyar színházzal kapcsolatos írások közül ki kell emelnünk Márkus László (1882–1948), színházi író és kritikus írását a korabeli magyar dráma helyzetéről (Der neue Kurs im ungarischen Drama).³⁸ Az analízis tehetségek korszaka után az emberiség a zsenik után vágyódik – állapítja meg. A puritán tapasztalatok kora után egy metafizikus barokk korszak van beköszönőben – írja. Akiiket kiemelésre méltónak tart a kortárs magyar drámaírók közül: Kóbor Tamás, Biró Lajos, Molnár Ferenc és Szomory Dezső. Részletesebben két darabbal foglalkozik, az egyik Lengyel Menyhért „A próféta” című darabja, amelyet Márkus szerint a merevség, változatlanág,

²⁴ J. U. Heft 7, 15. Juli 1911, 820–833.

²⁵ J. U. Heft 5, 15. Mai 1911, 588–597.

²⁶ J. U. Heft 3, 15. März 1911, 378–388.

²⁷ J. U. Heft 7, 15. Juli 1911, 816–819.

²⁸ J. U. Heft 4, 15. April 1911, 509–515.

²⁹ J. U. Heft 9, 15. September 1911, 1049–1058.

³⁰ J. U. Heft 11, 15. November 1911, 1244–1256.

³¹ J. U. Heft 4, 15. April 1911, 515–520.

³² J. U. Heft 10, 15. Oktober 1911, 1133–1137.

³³ J. U. Heft 5, 15. Mai 1911, 605–608.

³⁴ J. U. Heft 8, 15. August 1911, 948–951.

³⁵ J. U. Heft 9, 15. September 1911, 1035–1039.

³⁶ J. U. Heft 10, 15. Oktober 1911, 1137–1151.

³⁷ J. U. Heft 12, 15. Dezember 1911, 1369–1373.

³⁸ J. U. Heft 1, 15. Januar 1911, 127–132, Heft 4, 15. April 1911, 530–535.

számos konstrukciós hiba, a mellékes túlértékelése és a fontos „elejtése” jellemez. A másik Bródy „A medikus”-a (1911), amely után a közönség elégedetten távozik, hogy a jó embereknek nem történt semmi baja. A színháztörténész Bayer József (1851–1919) akadémiai székfoglaló előadásában Schiller drámáinak magyar színpadokon való előadásait, a Schiller-drámák fordításait követi végig.³⁹ Megállapítja, hogy 1794-től, az első magyar nyelvű Schiller-előadástól (és a korábbi német színházakbeli előadásoktól) kezdve valóságos Schiller-kultusz volt Magyarországon.

Ferenczy József (1855–1928), aki bölcsészdoktor lévén műegyetemi professzor volt, írásában Petőfi magyarságával (Petőfi und sein Ungartum) foglalkozik.⁴⁰ Petőfi már pályája elején hangsúlyozza magyarságát, ideáljai a magyar történelem nagy alakjai, igen erős kötődése a magyar tájhoz. Ugyanakkor – bár nem volt külföldi tapasztalata, összehasonlítása más népekkel – ostromozza is a magyarokat hibáikért, főleg a semmittevésért. Ferenczy párhuzamot von Széchenyi és Petőfi között éppen e miatt a közös tulajdonságuk miatt. Petőfi túlsorduló lelkesültséggel szerette hazáját, gyűlölte az elnyomókat, ugyanúgy mint Kossuth. A politikus Kossuth beszédeiben is volt szenvedély, Petőfi nem volt szónok, de forradalmi költészetében voltak szónoki elemek. Petőfi az alkotmányos harcok során vált politikai költővé. Végezetül leszögezi, hogy a világ Petőfit tartja a magyar költészet legragyogóbb csillagának.

Érdekes tanulmány Ruttkay-Rothauser Miksa (később Ruttkay György néven is publikált, 1863–1913) színműíró, újságíró a *Pester Lloyd* színikritikusa írása a Bánk bán-témáról a német irodalomban. Az írás apropóját az adta, hogy Max Reinhardt bemutatta Katona József „Bánk bán”-ját Németországban. A bemutató 1911. május 24-én zajlott Berlinben a Deutsches Theaterban, a darabot Vészi József ültette át németre.⁴¹ Ennek kapcsán elemzi Ruttkay-Rothauser a német Bánk bán-feldolgozásokat Hans Sachstól kezdve Grillparzerig, és részleteket is közöl némelyikből.⁴²

A folyóirat németországi visszhangjához egy rövid adalék a *Torontál* című Nagybecskerekben megjelenő újságból. Az aláírás nélküli rövid cikk a második számmal foglalkozik részletesebben, ismerteti annak tartalmát, majd az első füzetrel kapcsolatban ezt írja: „A *Jung Ungarn*nak már az első füzete is nagy feltűnést keltett a külföld, kivált a Németbirodalom sajtójában. A pángermán lapok az *Alldeutsche Blätter*, a berlini *Deutsche Zeitung*, a *Post* izzó haraggal rontanak neki, de elismerik magas színvonalát, szerkesztésbeli nagy ügyességét s épp ezért „veszedelmes kísérletnek” minősítik a „külföldi közvéleménynek a magyar nemzet érdekében való félrevezetésére.”⁴³

A *Jung Ungarn* jelentősége rövid léte ellenére igen nagy. Felhívta a német nyelvű publikum figyelmét a magyar tudomány eredményeire. A magyar szépirodalmat illetően elmondható, hogy azt a kortárs szerzők legjavának egy-egy németül is hozzáférhető munkája képviseli, így adva ízelítőt a magyar líra- és prózatermésekből. A kortárs költők-írók nagy része valóban a legjelesebbek közül való, csak kevés az olyan név (Kóbor Tamás, Ritoók Emma), akihez ma magyarázatot kell fűzni. A műfordítók közül sokan németes műveltségűek, ill. kétnyelvűek. A legjelentősebb, legtöbbet fordított Mohácsi Jenő, Horváth Henrik, Eduard Shullerus és Alfred Eisler. Igen érdekes jelenség a nőírók, elsősorban fordítók jelenléte. Sajnos róluk nem sikerült adatokat találnunk, így feltételezhetjük, hogy németül jól tudó, passzióból fordító háziasszonyok lehettek.

RÓZSA MÁRIA

³⁹ J. U. Heft 7, 15. Juli 1911, 798–802.

⁴⁰ J. U. Heft 9, 15. September 1911, 1065–1071.

⁴¹ HUESMANN, Henrich: *Welt Theater Reinhardt*. München, 1983. 557. Ezért az adatért Rajnai Edit színháztörténésznek mondok köszönetet.

⁴² J. U. Heft 4, 15. April 1911, 450–464.

⁴³ *Torontál*. 1911. márc. 9. 3.